

УДК 340.15:622(497.11)"04/14"

CERIF: H 270, H 300

DOI: 10.51204/Anali_PFBU_22205A

Др Андреја КАТАНЧЕВИЋ*

ХУТМАНИ СРПСКОГ СРЕДЊОВЕКОВОНОГ ПРАВА

Тема рада је установа хутмана у српском средњовековном рударском праву. Прво питање на које се даје одговор јесте у којој мери је она плод трансплантације саских обичаја у српско право. Други циљ рада је да се одреде овлашћења и дужности хутмана, као и начин њиховог избора или постављења.

Како резултати показују, Законик о рудницима деспота Стефана познаје два института хутмана. Први је помоћни орган урбарара, који са њим мери земљу и поставља границе експлоатационих поља приликом додељивања концесије и приликом пробоја, за шта наплаћује таксе. Вероватно је да га је постављао цариник закупац регалних права. Друга установа је надзорник појединачног рудника, који евидентира чланове рударског ортачког друштва, прима њихове уплате трошкова, вероватно води рачуна и о правичном, уредном и уговореном обављању осталих послова у руднику, а ангажују га ортаци.

У раду су примењени језичко, системско и историјско тумачење, упоредни метод и регресивна анализа.

Кључне речи: *Хутман. – Рударско право. – Законик о рудницима. – Законик деспота Стефана. – Ново Брдо.*

---

* Ванредни професор, Правни факултет Универзитета у Београду, Србија, katancevic@ius.bg.ac.rs.

1. УВОД

Рудници сребра и злата у српским земљама средњег века јављају се у XIII веку када су се у те области доселили Саси. Немачки саски рударски стручњаци су у том или нешто ранијем периоду били активни и у другим европским земљама. Осим у Србији и у својој постојбини Саксонији, они су радили и у Чешкој, Угарској, а нешто касније у Босни. У својим сеобама не доносе само напредну технологију ископавања и обраде руде, већ и своје право. Тим нормама су регулисани односи и институти који до тада нису постојали на нашим просторима. Реципирано рударско право је у наредна два века у Србији доживело значајан развој. На пример, урбарари, закупци рудних регалија и сакупљачи урбора у чешком праву, у Србији су били органи власти *sui generis* (Катанчевић 2020а), док су закупци рудника били цариници (Катанчевић 2020а, 265–266; о цариницима Катанчевић 2020б). Изграђена су посебна правила уговора о лемшату (Катанчевић 2021, 122–123). Изгледа да је специфичност српског права и у томе што феудални господари нису имали право на део ископане руде са своје баштине (Катанчевић 2020в, 1074–1075). После пада српске државе, рударско право је реципирано у Отоманском царству и примењивано до гашења рударства на овим просторима.

Хутман је један од института преузетих из саског обичајног у средњовековно српско право. Према Фајтовом речнику, „*hutmann*“ значи 1) „*Grubenaufseher*“, „надзорник рудника, који треба да надзире материјале и ствари“ и 2) „*Steiger*“, „надзорник“ (Veith 1871, 280).

2. СРПСКИ И ОТОМАНСКИ ИЗВОРИ

Српска држава је добила своју кодификацију рударског права на прелазу из XIV у XV век (Катанчевић 2016, 221–234). То је био Законик о рудницима деспота Стефана Лазаревића. Настао је као партикуларно право Новог Брда, тада најразвијенијег рударског центра Балкана. Законик је сачуван у два српска преписа, који су откривени у XX веку. Ћирилички је старији и потиче из XVI столећа (Радојчић 1962). Латинични је настао век касније (Ћирковић 2005). После пада средњовековне српске државе, многе његове норме су реципирание и у касније отоманске прописе (Spaho 1913; Beldiceanu 1964, 243–254, 257–268, 316–323, 354–363; Rizaj 1968, 199–256).

У уводу Законика, међу члановима колегијума од „двадесет четворице добрих људи“ који су га написали, на четвртном месту се наводи име Матка хутмана („*матска хвтмана*“, Радојчић 1962, 37–38; „*Matka Hutmana*“, Ћирковић 2005, 20; у преводу Законика на турски одмах по-

сле њега је и „Dminko Hutman“, Rizaj 1965, 209). Хутмани су поменути и у пет чланова Законика. Следи њихов упоредни преглед у ћириличком и латиничком препису, према нумерацији Николе Радојчића и Симе Ђирковића:

<p>10. ... Гдѣ се роупѣ пробію с рѣпами• и сретоу се тоуи да стое докле погю оурѣбарари, и хоутъ-маны• зарѣчив^сшим се печатми цариничьскыми• по огледан^сю оур^сбарар^сскем^с• да не волна єдна дроуге чтетоу оучинити, докле мера погѣ•¹ (Радојчић 1962, 40)</p>	<p>Glava 4. ... gde se rupa s' rupom probie i srētu se, tuy da stoe dokle pojdu vrbarari i hutmani, a zapečativši se pečati carinskymi. Po oglědanju vrbararskom da ne volna jeda(n) drugomu štetu učiniti dokle mēra pogje.² (Ђирковић 2005, 21)</p>
<p>14. ... Роупа шоурфѣ да се залага законом^с до срѣдѣ вечерь, и да се личи• а оу срѣдѣ вечерь съ оур^сбараровем ѿтрокомъ ако залогоу постави оу оурбарара што є жам^скощъ врѣдна• ако моу се види некои кривъ жам^скощъ• докле оучини разлогъ съ хоутманом, и съ дїакомъ и оу четвртѣкъ до пладне ако не би раз^слогъ оучинили, и неплатили• тоуи се дѣловѣ гоубѣ: ~³ (Радојчић 1962, 41)</p>	<p>Glava 8. A rupa šurf da se zalaga i da liče po zakonu do srēde večr a u srēdu s' urbararevem otrokom. Ako zalogu postavi vrbrara što ě vrēdna zamkošt, dokle učini razlog z' diakom i s hutmanom u čertvr'tk do pladně. Ako ne bi razlog učinili i ne platili toy se dēlovy gube.⁴ (Ђирковић 2005, 22)</p>

¹ Превод: „Где се рупе пробију с рупама и сретну се, ту да стоје докле дођу урбарари и хутмани са печатима цариничким; по прегледању урбарарском да не може једна другој штету учинити док мера не дође“ (Марковић 1985, 15).

² Превод: „...где се рупа с рупом пробије и сретну се, ту да стоје докле не пођу урбарари и хутмани овлашћени печатима цариничким. После урбарарског огледања није дозвољено да једна чини штету другој док мера не пође“ (Ђирковић 2005, 42).

³ Превод: „Рупа шурф да се залаже по закону до среде увече, и да се личи, а у среду увече са урбараровим отроком ако залогоу постави код урбарара колико жамкошт вреди, ако му се чини да је жамкошт крив, док се расправи са хутманом и дијаком и у четвртак до подне ако се не би расправили и ако не би платили, ти се делови губе“ (Марковић 1985, 15).

⁴ Превод: „А рупа шурф да се залаже по закону и јавно оглашава до среде увече, а у среду с урбараревим отроком. Ако остави код урбарара залогоу што је вредна колико жамкошт, док не направи обрачун с дијаком и с хутманом у четвртак до подне. Ако не би направили обрачун и платили, ти делови се губе“ (Ђирковић 2005, 42–43).

<p>17. ... Роупоу мѣрною или шоур^сфъ• кою соу павнали гварци• тере є была остана, паке соу почели опеть оны гварци паоунати• или дрвзѣхъ къ себѣ припоустили• кто би на що платѣа прѣвы жам^скощъ, хоутманоу и дѣакоу• толико дѣловѣ да има• ако є прѣво и много дѣлова има а послѣ да є и мало дѣлова прихватиль• терѣ да се наге и голѣма роуда• да не вол^снь рекѣи прѣво съмь има векѣ дѣловѣ• нехо да се оупраша, хоут^смань или оуценникъ• на що є прѣво платѣа наипослѣднѣи жам^скощъ на оуз^сбою• толико и да има дѣлове векѣ на тои дроуга сведож^сба да се не води⁵ (Радојчић 1962, 41–42)</p>	<p>Glava 12. Rupu mĕrnu koju su paunali guarciy tere byla ostala i pak ju su poĉeli opet ony gvarci paunat ili družĕh k' sĕbě pripustili, tko bi našto! platil prwy xam'košt hutmanu, toy da ima. Ako bi pr'wo i mnogo imali i poslē da e malo poĉea, tere da se nagjĕ golema ruda da ne voln rĕky pr'wo s'm wĕke ima dĕlov, neho da se upita hutman ili uĉĕnik na što e platia naposlĕdny uzboy toliko i da ima. Vekje na toj druga swĕdoĉba da se ne vodi.⁶ (Ђирковић 2005, 22)</p>
<p>40. ... Законъ є оур^сбарароу коом хокѣ роупомъ сваком^с да мѣри• коом може болю правдоу показати• за тои да моу не може нитко забранить• а да моу се платет нѣмоу, б• литрѣ динара• а хоут^сманомъ, а• литра а осталѣ є хар^счъ вѣс гвар^счки а комоу мѣра ода• тѣи мѣроу да плати• ...⁷ (Радојчић 1962, 48)</p>	<p>[VIII] Zakon' e vrbararom koom hokje rupom svakom da mĕri koom moxe boljĕ pravdu pokazati, za toy da mu ne moxe nitko ubraniti, a da mu se plakja: njemu 2. litre dinar i hutmanom litra i ostala spenza gvarka, i komu mĕru pristupi t'y da plati meru. ...⁸ (Ђирковић 2005, 26)</p>

⁵ Превод: „За рупу мерну или шурф коју су паунали гварци, те је била остала, па су је почели опет они гварци паунати или друге к себи пустили, ко би на што платио први жамкошт хутману и дијаку, толико делова да има; ако је пре и много делова имао, а после да је и мало делова прихватио, па се нађе богата руда, да не може рећи: пре сам имао више делова, него да се упита хутман или ученик — на што је прво платио последњи жамкошт на узбоју, толико и да има делова; више о томе друга сведоџба да се не води“ (Марковић 1985, 16).

⁶ Превод: „Рупу која има меру или шурф, коју су паунали гварци, па је била напуштена, а онда су је ти гварци почели поново паунати, или су друге себи припустили, да има то, на што би ко платио први жамкошт хутману. Ако би претходно и много имао и после да је мало почео, па се нађе велика руда, не сме да каже: прије сам имао више делова, него да се пита хутмана или ученика на што је платио код последњег узбоја, толико и да има. Друго сведочење о томе да се не тражи“ (Ђирковић 2005, 43).

<p>41. ... Роупе є за, й• сеж^снь плате • й • оун^счь• и ѡбѣд^с хоутма- номъ• а за векіє вѣрованиє• а за поновленіє ѡсмицоу по днѣве• закон^с моу є, љд• динаре и ѡбѣд хоутманом• ...⁹ (Радојчић 1962, 48)</p>	<p>[IX] I za věnčanje rupe za 8 sexan', zakon mu e 8 unč i oběd hutmanom za vekje věrovanie. A za ponovljenje osmice pod d'nevi љд (64) dinar i oběd hutmanom ...¹⁰ (Ђирковић 2005, 27)</p>
---	--

Како се може видети, у деловима у којима се говори о хутману постоји велико подударане два преписа, што није увек случај (нпр. Катанчевић 2021, 121). То указује на аутентичност правила у сачуваним текстовима. У члану 10 ћириличког, односно глави 4 латиничког преписа, реч је о сусретању ван поља која су им додељена, што недвосмислено проистиче из претходног текста (Радојчић 1962, 40; превод Марковић 1985, 15; Ђирковић 2005, 22; превод Ђирковић 2005, 42). Наиме, сваки рудник би добијао концесију односно искључиво право да откопава руду на одређеној измереној и обележеној површини. Могао је да је откопава и на суседном земљишту, на коме не постоји таква концесија. У цитираном делу Законика прописује се поступање у случају „пробоја рупа“ на земљишту на коме право откопавања и експлоатације није додељено.

Осим у Законику о рудницима, хутмани су поменути и на другим местима. Према Динићу, тридесетих година XV века, међу 120 дужника Михаила Лукаревића у Новом Брду забележено је и десет хутмана (Динић 1955, 12–13; Динић 1962, 84). Иако не говори много о положају и надлежности, то указује на њихову бројност. На пример, на истом месту се помиње само један дужник урбарар (Динић 1955, 12–13).

⁷ Превод: „Закон је урбарару – којом хоће рупом, сваком да мери, којом може бољу правду показати, то да му не може нико забранити, а да му се плате 2 литре динара, а хутману 1 литра, а остали је харч сав гварачки, а коме мера да – тај меру да плати...“ (Марковић 1985, 19).

⁸ Превод: „Закон о урбарарима. Којом год хоће рупом сваком да мери, где може боље правду показати, за то да му не може нико забранити, а да му се плаћа 2 литре динара, и хутманима литра и остали трошак гварка, коме меру утврди тај да плати меру...“ (Ђирковић 2005, 48).

⁹ Превод: „Рупи је за 8 сежања, плате 8 унчи и обед хутману а за веће веровање, а за поновљење осмице по дану закон му је 24 динара и обед хутману...“ (Марковић 1985, 19).

¹⁰ Превод: „И за венчање, рупе за 8 сежања, закон му је 8 унча и обед хутманима за боље веровање. А за понављање осмице по дану 64 динара и обед хутманима и да има у годишту 2 хаишта, ни да му се ништа од њих не узме“ (Ђирковић 2005, 48).

Извор потврђује и да је хутман било посебно занимање јер се помиње уз друга, која су била повезана са рударском производњом, а којима се су бавили остали Лукарчевићеви дебитори.

Тема овог рада нису рецепција и развој института хутмана у отоманском праву. Упркос томе, због регресивне анализе, користиће се и два извора из отоманског периода.

Први од њих је део документа, вероватно из 1536. године (Беговић 1971, 4 фн. 6) који садржи објашњење појединих рударских термина. Овде је дат превод Фехима Спаха:

Kanuni i majdansko nazivlje... „Glavara svih radnika u rovu i izvan rova zovu hutman. On dođe i od dioničara rudnika uzme, što spada na njih prema dijelovima i svake sedmice daje radnicima. Njihova je služba pravičnost i povjerenje. ...Kada bude dosta rude i treba je dijeliti, onda hutman obavjesti emina i ćatiba, kao i dioničare u rovu. Onda oni svi zajedno dođu i dijele“ (Spaho 1913, 167–168).

Други извор је знатно каснији. Реч је препису својеврсног речника рударске терминологије на отоманском турском језику (Скарић 1936), који је за потребе надлежних кадија настао 1751. или 1752. године (Скарић 1936, 5). Ту се термин „хутман“, у Скарићевом преводу, објашњава на следећи начин:

„...ово је човјек, кога рудари изаберу и шаљу га, када настане какав спор, па се не може поуздати у шафара и изасланика. Он (хутман) дође к рупи и упозна се са спором, па према нахођају направи извјештај. Он је судија свих рудара, па се они обраћају њему, када се догоди што, што се односи на рудник“ (Скарић 1936, 19).

3. УПОРЕДНО ПРАВО

Један од најстаријих законских споменика саског рударског права јесте повеља угарског краља Беле IV Арпадовића (1235–1270) Банској Шћавници (*Schemnitz, Schebnitz, Selmecebánya, Banská Štiavnica*) у данашњој Словачкој. У том извору се не помињу хутмани, али постоји донекле сличан институт. У члану 15 шћавничког права прописује се да, ако се два рудника сретну, посао треба да стане док не дођу заклету и старешина рудника (*„die geschworenn, vnd Perckmaister“*, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 225), који даље поступају. Осим тога, чини се да заклету имају одређене надлежности приликом „венчања рупе“, односно постављања међа рудника („маршана“,

„Marscheid“, „marschayd“). Тако се у члану 2 каже да се не може оспорити оно што доделе заклетих и старешина рудника под печатом града (у препису у *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 220, не помињу се заклетих и старешина, али се то чини у ономе који је објављен у Kachelmann 1855, 187), а у члану 12 се прописује да заклетих и старешина рудника постављају међе (*Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 224).

Међутим, постоје и разлике између угарских заклетих и српских хутмана. Тако, према првом члану шћавничког права, старешина рудника („Perckmaister“) мора да постави „једног заклетог делитеља, за потребе града“ („einen gesworen tailer, noch der Statt nwcz“, *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus* 1862, 220). У српском праву нема старешине рудника који би могао да именује хутмане. Њих су у XVIII веку на нашим просторима бирали рудари, а нема података како је то чињено у средњем веку. Осим тога, према повељи Беле IV, заклетих у угарском праву не сакупљају жамкошт (трошак рударског друштва) од ортака нити воде евиденцију о њиховим уделима.

Хутмани се помињу у фрајбершком праву. У члану 11 старијег рударског права за Фрајберг пише да уколико неко од рудара пронађе руду, гварци „могу поставити хутмане“ („mogen hutluthe seczen“), који би водили рачуна о уделима гварака и о томе давали обавештења старешини рудника под заклетвом (A 11, *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 270). У млађем фрајбершком праву прописује се забрана највишем старешини рудника, даваоцу концесије или службенику да на штолни или измереном односно ограниченом експлоатационом пољу поставља надзорника („styger“) или хутмана, против воље гварака (B 13, *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 289). Истим правним спомеником је предвиђено да, у случају да се обележавају поља два суседна рудника, гварци, ако тако желе, могу узети надзорника („styger“), „који је частан човек“ (B 18, *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 293). У члану 40, где се помињу деликти и новчана казна, као учиниоци се још једном помињу и хутмани и штајгери (B 40, *Urkundenbuch der Stadt Freiburg in Sachsen* 1886, 293). Иако би се обе речи превеле на српски као „надзорник“, изгледа да у Фрајбергу хутмани и штајгери нису били исто. Хутмани су, као и у српском праву, водили рачуна о својини над деловима рудника. Разлика је у томе што постављање хутмана није било обавезно и они нису имали никакву улогу у мерењу и додељивању одређене парцеле за експлоатацију. Нису имали надлежности у вези са „пробојем рупа“ нити им се плаћао жамкошт. Тако се чини да нису имали никаква јавна овлашћења.

Иако је повеља Вацлава I Пшемисловића (1230–1253) чешком рударском месту Јихлави (*Iglau, Jihlava*) из средине XIII века такође настала под утицајем саског права, у њој нема помена хутмана. Говори се о заклетима („*gesworn*“, „*scheppfen*“, „*schhephen*“, „*jurati*“), који са урбарарима додељују право на копање руде на одређеној површини (A I 1, B I 1, Zycha 1900, 3, 8) и у напуштеном руднику (A III 7, Zycha 1900, 4), са чијим знањем урбарари¹¹ доносе прописе (A IX 17, Zycha 1900, 7) и чија изјава има апсолутну доказну снагу (B XI 19, Zycha 1900, 17). За разлику од српских хутмана, њима се не плаћа жамкошт нити о њему воде евиденцију, као ни о уделима ортака. На месту на коме се уређује поступање приликом пробоја (B IX 26, Zycha 1900, 16) каже се да их решавају четворица часних људи, за које се не употребљавају термини који се користе за заклету. Док се проблем не реши, руднике који су се срели треба држати под надзором („*reservari debet sub custodia*“, „*mit der heute pehalten*“, B IX 26, Zycha 1900, 16). Међутим, не каже се ништа о ономе ко надзор врши.

Jus regale montanorum, повеља Вацлава II Пшемисловића (1278–1305) Кутној Хори (*Kuttenberg, Kutná Hora*), издата око 1300. године, најдетаљније уређује институт хутмана (I 12, Zycha 1900, 100–103) од свих поменутих кодификација. У стилу класичних римских јуриспрудената, прво се даје дефиниција и етимологија термина „*custodes*“, односно „*hutleuten*“ (I 12 I 1, Zycha 1900, 100–101). Бирају их ортаци од способних и угледних људи. Хутмани су полагали заклетву, били представљани урбарару и имали право на тридесет други део добијене руде у руднику у коме су радили. Тај део би губили уколико би „преступили право или своју дужност обављали немарно“ (I 12 I 2, Zycha 1900, 100–101). Постоји више врста кустоса, надземни (на улазу у рудник), подземни (у руднику) и они који надгледају топионице. (I 12 I 4, Zycha 1900, 100–101). Дужност надзорника је да води рачуна о томе да радници у руднику исправно и квалитетно обављају свој посао, да не краду руду, да долазе на посао, да раде одређени број сати и да оптужује оне који крше правила с тим у вези (I 12 I 5–9, Zycha 1900, 100–103). Сличан задатак имају и хутмани топионица (I 12 I 10–12, Zycha 1900, 102–103).

У истом извору помиње се посебна служба штајгера („*scansor*“, „*steiger*“, I 9, Zycha 1900, 92–96). Постављали су их урбарари у име краља, ради користи града (I 9 I 1, Zycha 1900, 92–93). Дужност им је била да даноноћно надзиру све руднике у месту (I 9 I 2, Zycha 1900, 92–93, 95).

¹¹ Треба имати у виду да су у оба извора настала у Чешкој урбарари оно што су у Србији тог времена били цариници, односно закупци урбора и његови сакупљачи.

Како је њихова служба захтевна, за штајгере се постављају способне и стручне личности, које полажу заклетву (I 9 IV 7, Zucha 1900, 96–97). По налогу урбарара, поступају приликом откопавања руде између граница два суседна рудника (I 9 III 4, Zucha 1900, 94–95).

Хутмане Кутне Хоре су бирали чланови рударског друштва, имали су право на удео у добити и водили су рачуна о квалитету и тачности обављања послова у руднику и топионици. Нема директних потврда да је то важило за њих у Србији средњег века. Штајгере је у том чешком месту постављао урбарар и они су полагали заклетву, а надлежност им је била да надзиру све руднике у околини града. Ни хутмани ни штајгери нису, као српски хутмани, учествовали у мерењу експлоатационог поља нити су водили евиденцију о уделима ортака. С друге стране, кутнохорски штајгери су, слично новобрдским хутманима, разграничавали руднике када копају руду ван свог поља.

4. ИНТЕРПРЕТАЦИЈЕ

У литератури која се бави српским средњовековним рударством наилази се на неколико ставова о надлежности и положају хутмана.

Владислав Скарић је институт дефинисао као „дружински чиновник, који надзире рад у руднику; био је уједно и варак у дружини, а, чини се, и њен претсједник; њега бирају варкови; у неким споровима је он и судија; подложен је урбареру; новијег времена била су у Крешеву 2 хутмана: велики над више рудника, а мали у једном руднику“ (Скарић 1939, 106; слично Скарић 1939, 34). Закључак је извео само на основу турских извора јер у то време још увек нису били откривени преписи Законика о рудницима на српском језику. Према цитираном тексту тог правног споменика, тешко би се могло закључити да је хутман ортак (варак), чиновник или управник друштва о чијим интересима одлучује приликом мерења и ограничавања експлоатационог поља и коме наплаћује таксу. Осим тога, у српским изворима нема помена ни о томе да хутман решава било какве спорове. Пре ће бити да новобрдски хутман приликом „пробоја“ разграничава руднике који су се срели „ни на чијој земљи“, заједно са урбараром, онако како им одмерава парцелу приликом давања концесије. Тешко је и да би један од ортака имао надлежност да води евиденцију о уделима осталих. Нема података о томе да га бирају ортаци, али изгледа да јесте био помоћни орган урбарару. Чини се да оно што Скарић тврди пре одговара отоманском или чешком него српском праву. Да хутмани нису били „претсједници“ рударских ортаклука нити могли да одлучују о организацији посла у руднику,

већ само да га надзиру, говоре и норме о лемшату са ленхаварима (Радојчић 1962, 42, 45–46; превод Марковић 1985, 16, 18; Ћирковић 2005, 22, 25; превод Ћирковић 2005, 43, 46), у којима се хутмани не помињу. Ипак, вредно је Скарићево сведочанство (наведено и у Скарић 1939, 36) да су постојала два хутмана, те да је један надзирао цело рударско подручје, а други само поједини рудник.

Динић је хутмана дефинисао као „настојника над цеове“, како је у његово време могло да се чује од становника околине Новог Брда (Динић 1962, 84). Иако штуро, то је лепо сведочанство да се у народу сачувала успомена на њих и да предање није искорачило ван историјске истине.

Радојчић не дефинише термин „хутман“ већ цитира речник браће Грим, у којем се та реч објашњава као „*einer der hütet, die aufsicht führt, hüter im allgemeinen sinne...; im bergwerk der steiger oder aufseher einer bergwerksgrube*“ („онај који надзире, који води надзор, надзорник у општем значењу...; у рударству штајгер или надзорник рудника“) (Grimm, Grimm 1877, 1992–1993), те даље упућује на прописе кутнохорског права о хутманима (Радојчић 1962, 87).

За Беговића је хутман био „представник дружине“ (Беговић 1971, 8), њен службеник (Беговић 1971, 14), он „учествује у одмеравању рудног поља, у решавању спорова о пробоју једног рова у туђи ров. Бри не се о прибирању жамкошта и предузимању потребних мера против оних удругара који ту обавезу нису на време испунили“ (Беговић 1971, 16). Беговић је свакако у праву у погледу надлежности одмеравања поља и скупљања трошкова ортаклука. Међутим, у српским изворима не пише да хутман треба да предузима мере против ортака који неуредно плаћају жамкошт. Према слову Законика, он о томе само води евиденцију. Тези о решавању спорова могу се супротставити исти аргументи као и Скарићу.

Биљана Марковић тај институт објашњава као „представник рударске дружине, уједно и њен члан, гварк“ (Марковић 1985, 15). Она посебно наглашава да су хутмани „представници гварачких дружина“ (Марковић 1985, 49) у решавању спорова о „пробоју“. Ставови подлежу истим приговорима као и Скарићеви.

Ћирковић даје следеће тумачење: „Hutmann, означава стручно лице, надзорника, у служби власника делова. Његова је дужност ограничена на рудник, евидентира и обрачунава трошкове, заступа дружину за коју ради. Хутмани се јављају кад треба решавати спорове и налазити техничка решења“ (Ћирковић 2005, 36; слично Ћирковић 2002, 89–90),

они су „стручни руководиоци појединих цехова, надзорници у служби гваркова“ (Ђирковић 2002, 89). Он верује да се приликом пробоја хутмани јављају као „представници заинтересованих страна“ (Ђирковић 2005, 55; слично Ђирковић 2002, 89). Он исправно примећује да је реч о стручној особи, која надзире и евидентира трошак. Међутим, нигде у изворима не стоји да хутман заступа ортаклук нити да решава спорове. Такође, не доводи се у везу са проналажењем техничких решења.

Према Законику о рудницима, хутмани имају три надлежности: евиденција ортакких делова и примање уплата жамкошта; мерење и обележавање парцеле приликом доделе концесије; исто то код проширења рудника приликом „пробоја“. Осим у првом случају, изгледа да делују као помоћни органи урбарара, а за обављање надлежности наплаћују таксу. Само су приликом постављања међа после „пробоја“ морали да буду „заручени печатима цариника“, што Ђирковић тумачи као „имајући печат као знак овлашћења цариника“ (Ђирковић 2005, 55). Да хутмани нису решавали спорове говори и то да нису наведени у члану VI ћириличног преписа Законика о рудницима (Радојчић 1962, 52; превод Марковић 1985, 21), којим се уређује судска надлежност у Новом Брду. Како се види у упоредном праву, тамо где су постојали посебни органи за мерење и обележавање земље приликом давања концесије или „пробоја“, они би полагали заклетве и не би их бирали чланови ортаклука већ виши органи власти. Како је владар преносио део власти у рудницима на царинике закупце регалија, а хутмани вршили део надлежности уз овлашћење последњих, односно уз њихов печат, могло би се претпоставити да су хутмане у Новом Брду постављали цариници.

Нема дикретних доказа да су хутмани вршили надзор над радом у руднику. Међутим, из Законика следи да су ортаци њима плаћали укупан трошак и да су хутмани водили евиденцију о уделима појединих власника. Према слову Законика, њу нису водили урбарари, иако су бележили различита друга права и правне чињенице (Катанчевић 2020а, 271–274). У том сегменту, хутмани тешко да су могли бити помоћни органи урбарара. Пре би било да је реч о другој врсти надзорника који су водили рачуна пре свега о уплатама, исплатама и финансијским интересима ортака у непосредној рударској производњи, слично хутманима кутнохорског права. Таквог хутмана би бирали ортаци, иако он не би био члан друштва. Како се из упоредног права види, могућа је разлика између јавних надзорника, органа власти и приватних надзорника, службеника у руднику или топионици. Први су имали надлежност у премеру експлоатационог поља приликом давања концесије и „пробоја“, полагали су заклетву и постављали су их виши органи вла-

сти. То су били заклету у шћавничком („*die geschworenn*“) и јихлавском („*gesworn*“, „*scheppfen*“, „*schhephen*“, „*jurati*“) и штајгери у кутнохорском праву („*scansor*“, „*steiger*“). Други су били упосленици рударског друштва, који су водили рачуна о његовом интересу. То су били кустоси или хутмани Кутне Хоре. Чини се да је тако било и у српском средњовековном праву, те да су то различити појмови за које се употребљавао исти термин, који, по свој прилици, није имао техничко значење у време сеобе Саса, пошто његова употреба осцилира у упоредним изворима. У прилог тези о два института са истим именом говори и чињеница коју истиче Скарић о два крешевска хутмана – „велики над више рудника, а мали у једном руднику“ (Скарић 1939, 106).

5. ЗАКЉУЧАК

Саси су у XIII веку донели у средњовековну Србију рударску терминологију и рударске институте, који су били уређени обичајима. Изгледа да установа хутмана – надзорника није била довољно уобличена јер постоје разлике између кодификација рударских права насталих на основу саских обичаја. Хутмани су имали свој *sui generis* развој у средњовековној Србији. У Законику о рудницима деспота Стефана, донетом за Ново Брдо, срећу се два института хутмана, односно различите установе означене хомонимима, што се може потврдити и регресивном анализом каснијег уређења рудника под отоманском влашћу. Први од њих је надзорник, помоћни орган урбарара, који заједно са њим мери земљу и поставља границе парцеле приликом додељивања концесије и „пробоја“, за шта наплаћује таксе. Вероватно га је постављао цариник, односно закупац регалних права. Друга установа је надзорник појединачног рудника, који према слову Законика води рачуна о евидентирању удела у рударском ортачком друштву и о трошковима експлоатације, које му плаћају ортаци. Иако за то нема извора, упоредноправном методом се може закључити да се он старао и о правичном, уредном и уговореном обављању осталих послова у руднику, а да су га постављали ортаци.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] Беговић, Мехмед. 1971. Рударска баштина у Србији у XV и XVI веку. *Глас САНУ* 280: 1–66.
- [2] Beldiceanu, Nicoară. 1964. *Les actes des premiers sultans consevés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque nationale à Paris*. Vol. 2. *Règlements miniers 1390–1512*. Paris: Mouton et Co.
- [3] *Codex diplomaticus Arpadianus continuatus*. 1862. Pest: Eggenberger Ferdinánd Akademiai.
- [4] Ђирковић, Сима. 2002. Предузетништво и рударско право. *Старо српско рударство*. Београд: Вукова задужбина – Нови Сад: Прометеј.
- [5] Ђирковић, Сима. 2005. *Латинички препис Рударског законика деспота Стефана Лазаревића: увод, текст, превод и коментари*. Београд.
- [6] Динић, Михаило. 1955. *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*. I део. Београд: Српска академија наука.
- [7] Динић, Михаило. 1962. *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни*. II део. Београд: Српска академија наука.
- [8] Ermisch, Hubert. 1886. *Urkundenbuch der Stadt Freiberg in Sachsen*. Vol. 2. *Bergbau, Bergrecht, Münze*. Leipzig: Giesecke & Devrient.
- [9] Grimm, Jacob, Grimm, Wilhelm. 1877. *Deutsches Wörterbuch*. Vol. 4, 2. Leipzig: Hirzel Verlag.
- [10] Катанчевић, Андреја. 2016. Датирање Законика о рудницима деспота Стефана и садржина његовог ћириличног преписа. *Српска политичка мисао* 1: 221–237.
- [11] Катанчевић, Андреја. 2020а. Институт урбарара у средњовековној Србији. *Баштина* 51: 263–279.
- [12] Катанчевић, Андреја. 2020б. Закуп царина у средњовековној Србији. *Ноμοφύλαξ. Зборник радова у част Срђана Шаркића*, ур. Тамара Илић, Марко Божић. Београд: Правни факултет Универзитета Унион у Београду, ЈП „Службени гласник“: 253–268.
- [13] Катанчевић, Андреја. 2020в. Право на рударском земљишту у средњовековној Србији. *Зборник радова Правног факултета у Новом Саду* 3/2020: 1065–1078.

- [14] Kachelmann, Johann. 1855. *Geschichten der ungarischen Bergstädte und ihrer Umgebung*. Schemnitz: Franz Lorber.
- [15] Марковић, Биљана. 1985. *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића: превод и правноисторијска студија*. Београд: Српска академија наука и уметности.
- [16] Радојчић, Никола. 1962. *Закон о рудницима деспота Стефана Лазаревића*. Београд: Научно дело.
- [17] Rizaj, Skender. 1968. *Rudarstvo Kosova i susednih krajeva od XV do XVII veka*. Priština: Zajednica naučnih ustanova Kosova i Metohije.
- [18] Скарић, Владислав. 1936. *Стари турски рукопис о рударским пословима и терминологији*. Београд: Српска краљевска академија.
- [19] Скарић, Владислав. 1939. *Старо рударско право и техника у Србији и Босни*. Београд: Српска краљевска академија.
- [20] Spaho, Fehim. 1913. *Turski rudarski zakoni*. *Glasnik zemaljskog muzeja u Bosni i Hercegovini* 25: 1–194.
- [21] Veith, Heinrich. 1871. *Deutsches Bergwörterbuch mit Belegen*. Vol. 1.2. Breslau: Verlag von Wilh. Gottl. Korn.
- [22] Zycha, Adolf. 1900. *Das böhmische bergrecht des mittelalters auf grundlage des bergrechts von Iglau*. Vol. II. *Die Geschichte des Iglauer Bergrechts und die böhmische Bergwerksverfassung*. Berlin: Verlag von Franz Vahlen.

Andreja KATANČEVIĆ, PhD

Associate Professor, University of Belgrade Faculty of Law, Serbia

HUTMAN OF SERBIAN MEDIEVAL LAW

Summary

The subject of the paper is the institute of hutman in Serbian medieval mining law. The first question to be answered is related to the extent of transplantation of the institute from Saxon customs to Serbian written law. The second aim is the definition of the competence of hutman and the way he was appointed.

The results indicate the Despot Stefan's Mining Code recognized two different institutes of hutman. The first was auxiliary service to urbarar, measuring and marking the land in the procedure of granting mining concessions and after breaking one mine into another, charging a fee. He was probably appointed by tax collectors. The second one is the supervisor of a mine, entitled to collect the payment from the owners of its shares, to record it and presumably to take care of correct conducting all kind of activities in the mine. Most likely he was employed by the shareholders of the mine partnership.

The linguistic, systemic, and historical interpretation is applied as well as the comparative method and regressive analysis.

Key words: *Hutmann. – Mining law. – Despot Stefan's Code. – Novo Brdo Code. – Mining Codification.*

Article history:
Received: 31. 1. 2022.
Accepted: 4. 5. 2022.